

MICHAŁ ŚLIWA (Kraków)

Federalizm i autonomia narodowościowa w myśli Mieczysława Niedziałkowskiego

Problemy narodowe były bodaj jednymi z najtrudniejszych kwestii w przeszłości polskiego ruchu robotniczego. W okresie przed I wojną światową wywarły poważny wpływ na jego oblicze ideologiczne i przemiany organizacyjno-polityczne. Zaś w latach międzywojennych sprawy narodowościowe były jednym z istotnych problemów narodowych i państwowych. Oddziaływały one na politykę zagraniczną i wewnętrzną II Rzeczypospolitej. Siłą rzeczy zajmowały też wiele miejsca w koncepcjach ideologicznych i działalności praktycznej poszczególnych obozów i ugrupowań politycznych. Do zagadnienia narodowego przywiązywała zwłaszcza wielką wagę Polska Partia Socjalistyczna. Po powstaniu styczniowym była pierwszą poważną siłą polityczną, która wysunęła program niepodległości i zjednoczenia Polski. Przez cały okres swojej działalności interpretowała go w zasadzie z punktu widzenia klasowych interesów proletariatu jako sprawę doniosłą, bo służącą realizacji historycznej misji klasy robotniczej¹.

W latach I wojny światowej oraz w okresie międzywojennym współtwórcą koncepcji prawno-ustrojowych i politycznych PPS w kwestii narodowej, był młody jeszcze wówczas, ale już ceniony publicysta i działacz polityczny — Mieczysław Niedziałkowski. Poświęcał on dużo uwagi zagadnieniu kształtu terytorialnego niepodległego państwa polskiego, jego struktury prawno-politycznej, stosunku państwa do mniejszości narodowych oraz kwestii sposobów i form rozwiązywania konfliktów narodowościowych. Problem mniejszości narodowych wiązał ściśle ze sprawą przemian społecznych w kierunku socjalizmu. Poszukując form uregulowania

¹ O zróżnicowaniu poglądów przed 1914 r. na powyższą kwestię wśród takich teoretyków i działaczy PPS, jak K. Kelles-Krauz, F. Perl, B. Limanowski, L. Wasilewski, J. Piłsudski pisze m.in. J. Bardach, *Infanty, Litwa, Białoruś w twórczości B. Limanowskiego. Studium z dziejów w kwestii narodowej*, „Przegl. Hist.” z. 3, 1974; J. J. Wiatr, *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*, wyd. 2, Warszawa 1973, s. 93 i n.; M. Żychowski, *Polska myśl socjalistyczna XIX i XX wieku (do 1918 r.)*, Warszawa 1976, s. 249 i n.

problemu narodowościowego w Polsce nie zajmował się jednak kwestią federalizmu czy autonomii narodowościowej w sposób teoretyczny, co było charakterystyczne zarówno dla pragmatyzmu PPS, jak i dla polskiego piśmiennictwa prawno-ustrojowego w okresie międzywojennym². Problem federalizmu i autonomii ujmował M. Niedziałkowski w kontekście programu politycznego PPS i form rozwiązywania skomplikowanych zagadnień narodowościowych Europy Środkowej i Polski.

Odrodzone państwo polskie posiadało skomplikowaną strukturę narodowościową. Jak wykazują powszechne spisy ludności z 1921 i 1931 r., co najmniej 1/3 obywateli państwa była ludnością niepolską. Niektóre mniejszości narodowe, jak Ukraińcy, Białorusini, zamieszkiwały zwarte rejony osiedlenia. Żydzi i Niemcy byli rozproszeni po kraju, ale w niektórych rejonach stosunkowo licznie skupieni. Różny był ich stopień świadomości narodowej. Najsilniej przejawiał się u Niemców z byłego zaboru pruskiego i u Ukraińców z Galicji Wschodniej, gdy u Białorusinów poczucie odrębności narodowej było jeszcze w części nierozbudzone. Do zaostrzenia się antagonizmów narodowościowych przyczyniały się odmienności w uwarstwieniu społecznym. Burżuazja i drobnomieszczaństwo było liczniejsze wśród Żydów i Niemców, aniżeli wśród Polaków. Burżuazja polska i drobnomieszczaństwo polskie widziało w nich konkurentów gospodarczych. Na tym tle rodziły się konflikty wykorzystywane przez prawicę społeczną do wzniecania nacjonalizmu i walk narodowościowych. Wśród Ukraińców i Białorusinów dominował element chłopski. W związku z tym na tzw. kresach wschodnich antagonizmy narodowe spletały się ściśle ze społecznymi. Polityka państwa nie sprzyjała na ogół wiązaniu mniejszości z państwem, lecz przeciwnie, ułatwiała rozwój dążeń separatystycznych.

M. Niedziałkowski już w okresie I wojny światowej, a zwłaszcza po rewolucji lutowej w Rosji, opowiadał się za zjednoczeniem wszystkich ziem etnicznie polskich i włączeniem ich w granice odrodzonego państwa polskiego. W czasie kształtowania się jego terytorium pisał: „wszystkie ziemie polskie, gdziekolwiek się znajdują, czy na wschodzie czy na zachodzie, powinny być w ramach Rzeczypospolitej włączone. Równie drogie są nam połacie ziemi na wschodzie, jak na Śląsku Cieszyńskim, jak ziemie zaboru pruskiego”³. Włączenie w granice państwa polskiego ziem byłego zaboru pruskiego i Śląska Cieszyńskiego uznawał za rzecz bezsporną. W celu uzyskania poparcia zachodnioeuropejskiej opinii publicznej dla tej sprawy prowadził odpowiednią akcję w 1921 r. wśród socjalistów francuskich i belgijskich⁴.

Głosił pogląd, że niepodległość osiągnąć można tylko na drodze samodzielnego ruchu mas ludowych, bez oglądania się na państwa zaborcze

² Zob. R. Bierzanek, *Autonomia narodowościowa*, Warszawa 1938, s. 4.

³ Sprawozdania Stenograficzne Sejmu Ustawodawczego (dalej cyt.: SSSU), pos. 26, dn. 5 IV 1919, l. 8; por. też SSSU, pos. 14, dn. 14 III 1919, s. 696 - 700.

⁴ Por. „Dziennik Ludowy”, nr 27, dn. 1 II 1921, s. 3.

oraz na sojusz z klasami wyzyskującymi. Aby jednak masy ludowe opowiedziały się za programem niepodległościowym, należy „ideę niepodległości zradikalizować społecznie, uczynić z niej hasło bojowe dla wszystkich dążeń klas wyzyskiwanych”⁵. W latach wojny wypowiadał się również w kwestii perspektyw federacji Polski i ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Postulował wówczas odbudowanie „Unii Federacyjnej dwóch jednostek terytorialnych — Litwy i Korony — przy całkowitym równouprawnieniu wszystkich zamieszkujących kraj narodowości, w pierwszym rzędzie oczywiście Polaków, Litwinów i Białorusinów”. Sądził przy tym, iż „odrodzona przez wspólną walkę i wspólną ofiarę, odnowiona przez wolę ludów — nie władców — Unia Lubelska trwa i trwać nie przestanie”⁶. Koncepcję tę opierał na założeniu, że odrodzona Polska powstanie jako państwo demokratyczne i połączy się w federacyjny związek z narodami Litwy, Białorusi i Ukrainy. O realizacji idei federacji zdecydować miała nieskrępowana niczym wola zainteresowanych narodów. Utworzenie związku mogło nastąpić tylko w drodze porozumienia się obozów demokratycznych poszczególnych narodów.

Za najwłaściwszy sposób wyrażenia woli narodów do utworzenia federacji z Polską uznawał M. Niedziałkowski Konstytuante, wybraną na podstawie pięcioprzymiotnikowego prawa wyborczego. Dostrzegając dążności wyzwolenicze ludności ziem wschodnich wnioskował, że powinna ona sama zdecydować o swojej przyszłości państwowo-narodowej. Na XIII Zjeździe PPS (czerwiec 1917) głosił hasło samookreślenia narodów tych ziem, a propagował je silnie w latach 1918 - 1919⁷. Realizację programu federacyjnego PPS uzależniał od przekształcenia Polski w ośrodek postępowy, promieniujący na narody kresowe. Sądził, iż „warunkiem niezbędnym nawiązania pomiędzy Polską a Litwą i Białorusią istotnie prawdziwego i ścisłego związku, warunkiem istotnym odbudowania dawnej unii w tej czy innej formie, tej czy innych granicach, jest to, ażeby Polska była tą siłą przyciągającą, była tym magnesem, który będzie do siebie ściągał te wszystkie sąsiednie ludy”⁸. Konieczność utworzenia związku prawnopolitycznego Polski z narodami litewskim, białoruskim i ukraińskim uzasadniał tezą, że sojusz ich z Rosją, jako dawnym państwem rasyfikacyjnym oznaczałby zagładę narodową, gdy sojusz z Polską stwarzał im miał perspektywę pomyślnego rozwoju. Przekonywał, że „jeśli Litwa

⁵ Opinię tę wyrażał już w początkowym okresie działalności politycznej i publicystycznej w PPS; zob. *U progu nowych zagadnień*, „Widnokrąg”, nr 13, dn. 10 VIII 1915, s. 4.

⁶ M. Niedziałkowski, *Życie polityczne na Litwie i Białorusi w I roku wojny*, „Wiadomości Polskie”, nr 50, dn. 25 X 1915, s. 3; por. też tenże: *Spór polsko-litewski*, „Widnokrąg”, nr 7, dn. 12 II 1915, s. 11 - 12; *Polityka polska na Litwie i Białorusi*, cz. 1 - 2, „Prawda”, nr 3 - 4, dn. 23 - 30 I 1915, s. 2.; *Litwa*, „Jedność Robotnicza”, nr 15, dn. 8 X 1916, s. 4.

⁷ Tenże, *O program Polski na Wschodzie*, „Przedświt”, nr 3, III 1920, s. 4.

⁸ SSSU, pos. 244, dn. 3 IV 1919, ł. 40.

ma istnieć, to musi się oprzeć o Polskę, jeśli Białoruś ma się rozwinąć w świadomy siebie organizm narodowy, to musi się oprzeć o Polskę. Jeśli Ukraina ma się dzwignąć do własnej państwowości, to musi szukać oparcia o Polskę”⁹. W sytuacji, kiedy obiektywnie ośrodkiem idei kształtującym wizję rozwoju społecznego i narodowego ludności kresowej stała się socjalistyczna rewolucja rosyjska, a nie polskie państwo burżuazyjno-demokratyczne, argumentował, iż realizując postulat federacji „Polska idzie na wschód nie jako narzędzie reakcji, nie po to, aby zdławić i zabić rewolucję”, ponieważ „pewną formę rewolucji społecznej można zwyciężyć tylko, stosując inną formę rewolucji społecznej. Rewolucja zniszczenia — dowodził — może być zwyciężona rewolucją twórczą [...] a pierwszy dzień zwycięstwa rewolucji ludowej i robotniczej w Polsce będzie pierwszym dniem odrodzenia wielkiego programu bloku ludów dawnej Rzeczypospolitej”¹⁰. W pierwszych latach istnienia państwa radzieckiego był zwolennikiem wykorzystania głoszonej przez obóz piłsudczyków idei prometeizmu w kierunku federacyjnym przeciwko ZSRR¹¹.

Formułował koncepcję utworzenia w sojuszu z Polską bloku państw Europy Środkowej i Wschodniej powstałych na gruzach Rosji. Wskazując na trudności i niebezpieczeństwa, jakie wynikają dla Polski z jej geopolitycznego położenia „pomiędzy dwiema imperialistycznymi potęgami, to jest Rosją i Niemcami”, głosił pogląd o konieczności utworzenia w oparciu o Polskę w tym rejonie Europy „bloku ludów”, zorganizowanych w wolny związek federacyjny. W jego skład, oprócz Polski, wchodziłyby Finlandia, Estonia, Łotwa, państwa tak zwanej Małej Ententy, w przyszłości państwa kaukaskie. Do bloku tych państw mogłaby przystąpić — zakładał — również Rosja Radziecka, ale „Rosja zredukowana do własnych naprawdę obszarów etnograficznych”. Blok tych państw w oparciu o Francję miał stanowić samodzielny, ważki czynnik w polityce światowej, „zdolny do stawiania czoła ewentualnemu sojuszowi rosyjsko-niemieckiemu i stanowić barierę rozdzielającą Berlin i Moskwę”¹².

Powyższe propozycje były bliskie piłsudczykowskiej koncepcji utworzenia antyradzieckiego bloku państwa w postaci Związku Państw Bałtyckich¹³. Różniło je jednak już to, że M. Niedziałkowski przeciwny był polityce obozu belwederskiego, realizującego ideę federacji na drodze za-

⁹ SSSU, pos. 183, dn. 10 XI 1920, t. 26 i n.

¹⁰ SSSU, pos. 41, dn. 23 V 1919, t. 37 i n.

¹¹ Por. S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce III Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971, s. 11.

¹² M. Niedziałkowski, *O program Polski*, s. 9; tenże, *Walka o pokój*, „Przedświt”, nr 2, dn. 2 II 1920, s. 10; tenże, *Szkice o polityce socjalistycznej*, cz. 3-4, „Trybuna”, nr 14, 18, III, V 1922. Warto nadmienić, iż Niedziałkowski prowadził rozmowy z rządem litewskim i socjaldemokracją litewską w sprawie federacji Polski i Litwy. Nie osiągnął tu jednak oczekiwanych rezultatów, por. „Robotnik”, nr 200, 217, 255 - 257, V - VII, 1920.

¹³ Por. A. Skrzypek, *Związek Bałtycki 1919 - 1925*, Warszawa 1972, s. 6 i n.

stosowania środków militarnych. Poważne wątpliwości budziła u niego interwencja wojsk polskich na terenie Litwy, Białorusi i Ukrainy oraz interwencja wojskowa przeciwko Rosji Radzieckiej, jako działalność sprzeczna z zasadą samostanowienia narodów. Dowodził, że przebywanie wojsk polskich na wschodnich terenach etnicznie niepolskich powoduje, że „stajemy się jednym z odłamów, jednym z pierścieni łańcucha kontrrewolucji, opasującego Moskwę od południa i wschodu, północy i zachodu”¹⁴.

Zwalczał również stanowisko endecji w kwestii narodowej, głównie jej program inkorporacyjny. Realizację tego ostatniego uznawał również za sprzeczną z duchem idei o samostanowieniu narodów. Włączenie zaś znacznej liczby ludności niepolskiej w granice państwa osłabiłoby jego spójność i prowadziło do „rządów militarystyczno-policyjnych, prześladowań, ucisku narodowego i wynarodowienia”¹⁵.

Realizacji programu federacyjnego Polski z narodami byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego i realizacji koncepcji bloku państw Europy Środkowej i Wschodniej służyć miała propagowana przez Niedziałkowskiego myśl utworzenia tak zwanej „małej międzynarodówki”, złożonej z partii socjaldemokratycznych tego rejonu Europy, która równoważyłaby wpływy partii anglosaskich w Socjalistycznej Międzynarodówce Robotniczej.

Redaktor „Przedświtu” propagował w latach wojny i w pierwszych latach niepodległości koncepcję odrodzenia Polski w granicach etnograficznie polskich, dopuszczając możliwość — pod warunkiem dobrowolności bez naruszenia zasady samostanowienia narodów — utworzenia federacji Polski z innymi krajami. Była to niewątpliwie demokratyczna odmiana programu federalistycznego. Postulat federacji Polski z jej wschodnimi sąsiadami podnoszony ówczesnie przez Niedziałkowskiego wynikał w pewnym stopniu ze złudnego przekonania o sile absorpcyjnej, wyższości kulturalnej i cywilizacyjnej narodu polskiego w stosunku do narodowości byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, przy równoczesnym niedocenianiu siły dążeń wyzwoleniczych ludności tych ziem. Ale z dążeń tych zdawano sobie w PPS w pełni sprawę i widziano je jako aktualny problem społeczno-polityczny Europy Środkowej i Wschodniej, problem doniosłej wagi.

Bankructwo polskiej idei federacyjnej w latach 1918 - 1921 związane z procesami, jakie zachodziły ówczesnie w Europie¹⁶, spowodowało, że Nie-

¹⁴ M. Niedziałkowski, *Wojna i pokój*, „Robotnik” nr 324, dn. 1 X 1919, s. 1; ibidem, *Walka o pokój*, nr 36, dn. 6 II 1920, s. 1 - 2; por. J. Holzer, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917 - 1919*, Warszawa 1962, s. 360 i n.; O stosunku PPS do polityki wschodniej Polski w l. 1918 - 1921 pisze m.in. A. Deruga, *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918 - 1919)*, Warszawa 1969, s. 26 i n.; A. Leinwand, *Polska Partia Socjalistyczna wobec wojny polsko-radzieckiej 1919 - 1920*, Warszawa 1964.

¹⁵ M. Niedziałkowski, *O program Polski*, s. 7 i n. Por. też: SSSU, pos. 106, dn. 19 XII 1919, l. 37.

¹⁶ O przyczynach upadku polskich koncepcji federalistycznych pisze szeroko

działkowski zarzucił ogłoszenie jej hasel. Z chwilą ukonstytuowania się samodzielnych państw: litewskiego, białoruskiego i ukraińskiego oraz ustalenia wschodniej granicy Polski po pokoju ryskim (1921) uznał koncepcję federacji jako czasowo nieaktualną, której realizacja w nowych warunkach może wywołać konflikt militarny¹⁷. Ostateczne rozwiązanie kwestii narodowej Europy Środkowej i Wschodniej odkładał na przyszłość, wiążąc je ze zwycięstwem socjalizmu w tym rejonie Europy. W miarę wzmocnienia się ZSRR i zaostrzania się sytuacji politycznej w Europie na skutek rozwoju faszyzmu, idea federacji — ze względu na jej antyradziecki charakter — została zarzucona przez Niedziałkowskiego. W latach trzydziestych występował przeciwko wykorzystywaniu w polityce zagranicznej Polski problemu ukraińskiego przeciwko Związkowi Radzieckiemu oraz wypowiadał się za uregulowaniem stosunków polsko-radzieckich¹⁸.

Po ukonstytuowaniu się państwa polskiego jako wielonarodowościowego M. Niedziałkowski wysuwał propozycję uregulowania spraw mniejszości narodowych na podstawie zasady autonomii terytorialnej dla mniejszości zamieszkującej zwarte tereny kraju i pełnych swobód kulturalnych i praw obywatelskich dla tak zwanych mniejszości narodowych rozproszonych. Zgłaszane projekty nadania statutu autonomicznego dla Galicji Wschodniej i przyłączonej w 1920 r. Ziemi Wileńskiej wychodziły naprzeciw podobnym dążeniom mocarstw zachodnich, które stawiały je rządowi polskiemu w latach 1919 - 1922 jako warunek uznania polskiej granicy wschodniej. Jednak stanowisko mocarstw zachodnich w kwestii granic Polski nie było podstawowym motywem, dla którego Niedziałkowski poszukiwał odpowiednich rozwiązań problemu mniejszości narodowych w Polsce. Stosunek jego do tych kwestii wynikał z pobudek zasadniczych, programowych. W formułowanych koncepcjach polityki narodowościowej nawiązywał do dorobku teoretycznego austromarksizmu, zwłaszcza jego teoretyka O. Bauera¹⁹.

Analizując rozwój kwestii narodowej w Europie Środkowej i Wschodniej, dochodził M. Niedziałkowski do wniosku, że wskutek różnorodnych niejednocznych zachodzących procesów odrodzeniowych tamtejszych narodów, nierównomiernego ich poziomu kulturalnego i świadomości narodowej oraz wskutek polityki kolonializacyjnej Niemiec, Austrii, Rosji, obecnie proces odrodzeniowy zachodzi również nierównomiernie i może trwać

m.in.: K. Grünberg, *Polskie koncepcje federalistyczne 1864 - 1918*, Warszawa 1971, s. 303 i n.; A. Lewandowski, *Federalizm, Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego* (XI 1918 — IV 1920), Warszawa 1962.

¹⁷ Zob. M. Niedziałkowski, *Polityka narodowościowa PPS*, „Robotnik”, nr 345, dn. 7 XI 1921, s. 1.

¹⁸ Ibidem, *Uśmiech losu. Problemy ukraińskie*, nr 4, dn. 4 I 1935, s. 1; por. L. Ziaja, *PPS a polska polityka zagraniczna 1926 - 1939*, Warszawa 1974, s. 167 i n.

¹⁹ Por. przemówienie Niedziałkowskiego w SU, pos. 341, dn. 26 IX 1922, t. 58; por. też L. Wasilewski, *Sprawy narodowościowe w teorii i w życiu*, Warszawa 1929, s. 16 - 40.

wiele dziesiątków lat. Ilustrował aktualny stan kwestii narodowej w tym rejonie Europy tezą, że „odrodzenie Ukraińców [...] a zwłaszcza Białorusinów nastąpiło trochę za późno [...], a proces asymilacyjny narodowo-kulturalny ze strony Polaków i Rosjan przewyższa proces odbudowy świadomości narodowych tych ludów”²⁰. Równocześnie zwalczał głoszony przez prawicę społeczną pogląd, jakoby rozwój świadomości narodowej ludności kresowej i jej dążności do własnej państwowości były zjawiskiem szkodliwym dla interesów państwa polskiego. Udowadniał, iż problem mniejszości narodowych jest zjawiskiem ogólnoeuropejskim, nie tylko polskim. Rozwiązanie go może nastąpić tylko drogą porozumienia się wszystkich państw, dla których istnieje ten problem. Możliwość taka pojawi się z chwilą „zwycięstwa demokracji, które doprowadzi w drodze pokojowej do wyrównania wszystkich granic: i polskich, i włoskich, i rosyjskich”²¹. Kierując się względami humanitarno-społecznymi oraz troską o trwałość i zachowanie państwa polskiego postulował, aby tymczasowo, doraźnie uregulować sprawę mniejszości w Polsce, aby im stworzyć takie warunki, które przyspieszyłyby ich rozwój narodowy i wzmocniły ich zdolność do odbudowy własnej państwowości. Program autonomii narodowościowej traktował w kategoriach programu minimum PPS w kwestii narodowej.

Polemikę z takim sposobem rozwiązywania kwestii narodowościowej w Polsce podjął A. Próchnik. Przeciwwstawił się on tezie Niedziałkowskiego o nieukończonym charakterze procesów narodowych w Europie Środkowej i Wschodniej. Sądził bowiem, iż — „nie ma w gruncie rzeczy ukończonych procesów narodowościowych. W istocie jego [...] leży cecha płynności [...]. I ta cecha pozostanie zawsze choćby uświadomienie doszło do szczytu”. Podawał w wątpliwość założenie, że mniejszości wybrałyby autonomię jako prowizorium, etap pośredni do pełnej niepodległości nad możliwość natychmiastowego jej uzyskania. Realizacja koncepcji „przemienienia Polski w zakład wychowawczy życia niepodległościowego dla sąsiadów przyniosłaby w rezultacie szkodę nam, jak i naszym uczniom”. Socjaliści powinni odrzucić tezę, że „jedne narody nie dojrzały do państwowości własnej, a drugie mają do spełnienia misję pedagogiczno-polityczną”²². Należy sformułować program polityki narodowościowej oparty

²⁰ M. Niedziałkowski, *O program Polski*, s. 1-11; tenże, *Zagadnienie tzw. mniejszości narodowych*, cz. 1-3, „Robotnik”, nr 191-193, dn. 9-11 III 1929.

²¹ Zob. Referat Niedziałkowskiego o kwestii narodowościowej w Polsce wygłoszony na XIX Kongresie PPS (1924), „Robotnik”, nr 5, dn. 5 I 1924, s. 2. Zaś w przemówieniu, wygłoszonym w Sejmie Ustawodawczym w czasie debaty konstytucyjnej, postulując nadanie autonomii terytorialnej dla terenów zamieszkałych przez Ukraińców i Białorusinów wyrażał pogląd, iż „kiedyś przyjdzie czas na państwa ściśle narodowe, niech odchodzą od nas wtedy bracia i przyjaciele a nie wrogowie”, SSSU, pos. 185, dn. 13 XI 1920, ł. 40.

²² A. Próchnik, *W sprawie granic*, „Trybuna”, nr 15-16, dn. 19-24 IV 1920, s. 496-499.

na prawie narodów do samostanowienia o swoim losie. W konsekwencji postulował uznanie praw ludności kresowej do własnej państwowości.

Wspomnieć należy, iż Niedziałkowski nie negował praw tej ludności do tworzenia własnych organizmów państwowych. Powstanie ich odkładał jednak na przyszłość. Natomiast w związku z ukształtowaniem się państwa polskiego jako wielonarodowościowego proponował odpowiednie rozwiązanie problemu poszczególnych grup narodowościowych w Rzeczypospolitej. Przekonywał, że jego projekty autonomii terytorialnej nie mają nic wspólnego z federalizmem jako podstawą prawnopolitycznej organizacji państwa oraz z samorządem terytorialnym²³. Propagował je w PPS już od 1919 r. Hasło autonomii zamieszczał w programie partii z 1919 r. oraz w projekcie Konstytucji zgłoszonym pod obrady Sejmu Ustawodawczego w maju 1919 r. Z konkretnymi jednak propozycjami wystąpił dopiero na wiosnę 1920 r. Proponował wówczas utworzenie z terenów tzw. Litwy Środkowej zamieszkaney przez większość ludności niepolskiej, tj. ludność litewską i białoruską, prowincji autonomicznej Rzeczypospolitej²⁴. Hasła autonomii propagował również przed XVIII Kongresem PPS, na którym w przyjętej uchwale zobowiązano władze partyjne do opracowania programu w kwestii narodowościowej²⁵. Sprawę autonomii dla Ziemi Wileńskiej i Galicji Wschodniej referował na posiedzeniach Rad Naczelnych PPS w październiku 1921 roku i w styczniu 1922 r. Na październikowym posiedzeniu Rady koreferent lwowski Niedziałkowskiego — H. Loewenherz zgłaszał dla Galicji Wschodniej kontrprojekt ograniczony jedynie do samorządu terytorialnego. Lewicowa część działaczy postulowała utworzenie jednej prowincji autonomicznej z Galicji Wschodniej i Wołynia²⁶. Na-

²³ M. Niedziałkowski, *Autonomia Ziemi Wileńskiej*, „Robotnik”, nr 18, dn. 18 I 1922, s. 1. Zob. XVII Kongres PPS w Warszawie, w dn. 21-25 V 1920 r. Zbiór materiałów przedłożonych Kongresowi przez CKW PPS, Warszawa 1920, s. 7. Druki SU, nr 443C. Należy nadmienić, iż postulat autonomii terytorialnej zamieszczał M. Niedziałkowski również w projekcie konstytucyjnym, opracowanym w Biurze Konstytucyjnym Rady Ministrów (I 1919 r.), a rozwinął go w Tymczasowej Ustawie Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, zgłoszonej pod obrady SU w maju 1919 r. Prezentując w SU koncepcję polityki narodowościowej PPS, zgłaszał do art. 113 projektu konstytucji w redakcji większości Komisji Konstytucyjnej poprawkę w brzmieniu: „Ziemie Rzeczypospolitej o ludności mieszanej pod względem narodowym lub w przeważnej części niepolskiej stanowić będą odrębne jednostki administracyjne, którym ustawy osobne zapewnią ustrój autonomiczny i autonomiczną reprezentację”, por. Druki SU, nr 1883, s. 43., Kwestię tę omawia również S. Krukowski, *Geneza Konstytucji z 17 III 1921*, Warszawa 1977, s. 18, 111, 250 - 251.

²⁴ M. Niedziałkowski, *O program Polski*, s. 3; tenże, *Le Parti Socialiste Polonais et la question de Vilno*. „Bulletin du Parti Socialiste Polonais”, Varsovie, nr 1, November 1921, s. 7 - 9.

²⁵ CA KC PZPR (pos. CKW PPS, dn. 6 VII 1921), sygn. 305/VI/8/1; zob. też: „Robotnik”, nr 198, dn. 26 VII 1921, s. 1.

²⁶ „Robotnik”, nr 295, dn. 1 XI 1921, s. 1; Por. też: M. Niedziałkowski, *Sprawa Galicji Wschodniej*, „Trybuna”, nr 45, dn. 12 XI 1921, s. 1.

tomiast na styczniowym posiedzeniu Rady koreferent — przedstawiciel lwowskiego OKR PPS — A. Hausner proponował rozwiązanie problemu ukraińskiego w drodze przyznania Ukraińcom autonomii narodowo-kulturalnej²⁷. Jednak projekty Niedziałkowskiego poparła większość członków Rady i zostały one przyjęte, co wywołało sprzeciw delegatów organizacji PPS z Galicji Wschodniej i złożenie przez nich mandatów członków Rady Naczelnej. Należy wyjaśnić, dlaczego projektom autonomii terytorialnej przeciwni byli socjaliści z Galicji Wschodniej i na tym tle doszło do konfliktu władz centralnych partii z tamtejszą organizacją partyjną i popierającą ją organizacją krakowską. W sprawie tej zwołano nawet w lutym 1922 r. konferencję organizacji partyjnych z południowo-wschodnich kresów Polski. Przeciwnicy autonomii terytorialnej argumentowali między innymi tym, że dążenie PPS do jej realizacji zjednoczy endecję i ludowców przeciwko socjalistom, wprowadzenie jej spowoduje wyłączenie proletariatu Galicji Wschodniej spod demokratycznego ustawodawstwa ogólnopaństwowego, podda proletariat przemysłowy przewadze wiejskiej ludności ukraińskiej; wreszcie niemożliwość jej zrealizowania upatrywano w nacjonalizmie ukraińskim²⁸. U źródeł tych niechęci tkwiła obawa przed zmajoryzowaniem ludności polskiej przez ludność ukraińską i osłabienia przez to polskiego stanu posiadania na Wschodzie. Z podobnymi argumentami przeciwko autonomii występowała endecja. Uznawała ona propozycje M. Niedziałkowskiego jako pośredni etap do realizacji programu federacyjnego. Urzeczywistnienie ich miało doprowadzić do „rozstroju Rzeczypospolitej” oraz „do osłabienia — jak dowodził poseł S. Głębiński — żywiołu polskiego na Kresach i w rezultacie do oderwania się z czasem tych Kresów”²⁹.

M. Niedziałkowski zwalczał pogląd, jakoby autonomia osłabiała spójność państwa. Przekonywał, że wręcz odwrotnie: dzięki autonomii jako najodpowiedniejszemu sposobowi rozwiązywania problemów narodowościowych można będzie zachować jedność państwa polskiego. Przeciwwstawiał się również tezie, że stanowisko PPS w kwestii autonomii jest uzależnione od stosunku mocarstw zachodnich do kwestii mniejszości w Polsce³⁰. Jednak projekty autonomii nigdy nie zostały zrealizowane. Naj-

²⁷ „Dziennik Ludowy” nr 22, dn. 22 I 1922, s. 3.

²⁸ Zob. art. *Autonomia Galicji Wschodniej*, „Naprzód”, nr 24, dn. 29 I 1922, s. 1; ibidem, *Dwie autonomie*, nr 29, dn. 5 II 1922 r. s. 1. W sprawie wschodniej Małopolski, „Dziennik Ludowy”, nr 48, dn. 27 II 1922, s. 1: *Nieporozumienia w PPS*, „Gazeta Warszawska”, nr 24, dn. 29 I 1922, s. 3.

²⁹ Ibidem, nr 264, dn. 30 IX 1922, s. 6; ibidem, *Po federacji — autonomia*, nr 27, dn. 27 I 1922, s. 3.

³⁰ SSSU, pos. 341, oc., t. 53. Podobną opinię reprezentował inny działacz PPS — T. Hołótko. Będąc zwolennikiem nadania autonomii dla Galicji Wschodniej, argumentował, że „autonomia — według projektu M. Niedziałkowskiego — nie zagraża jednności państwa [...], ponieważ rząd centralny w Warszawie zatrzymuje w swym ręku sprawę o ogólnopaństwowym charakterze, natomiast przekazuje autonomicznym

wcześniej upadł projekt autonomii dla Ziemi Wileńskiej, ponieważ jej sejm w deklaracji z dnia 20 lutego 1922 r. opowiadał się za całkowitym wcieleniem tych terenów do Polski. Powtórnie z projektem statutu autonomicznego dla Ziemi Wileńskiej wystąpił Niedziałkowski w okresie zastrzeżenia się stosunków polsko-litewskich w 1927 r.

Upadł również projekt autonomii dla Galicji Wschodniej. Przyjęto rządowy projekt samorządu terytorialnego dla województw: lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego, co spotkało się z aprobatą socjalistów z Galicji Wschodniej³¹. ZPPS kilkakrotnie jeszcze wnosił pod obrady sejmów II Rzeczypospolitej propozycje autonomii dla Galicji Wschodniej, ale je systematycznie odrzucano³².

Odnosnie do terenów zamieszkałych w większości przez ludność białoruską M. Niedziałkowski proponował wprowadzenie samorządu terytorialnego, jako etapu przejściowego do nadania im statusu prowincji autonomicznej. Propozycje te uzasadniał niższym stopniem świadomości narodowej Białorusinów i brakiem zdolności społeczeństwa białoruskiego do zorganizowania się społeczno-politycznego już w dobie obecnej. Nie przedstawił jednak zasad i organizacji postulowanej reformy samorządowej³³.

W kwestii tak zwanych mniejszości rozproszonych, a przede wszystkim Żydów i Niemców reprezentował koncepcję zagwarantowania im pełni praw społeczno-ekonomicznych i politycznych, przysługujących wszystkim obywatelom państwa. Przeciwny był nadawaniu im specjalnego statusu, np. w postaci proponowanej przez mniejszości żydowskie i lewicę PPS autonomii narodowo-kulturalnej zgodnie z założeniami austromarkizmu. Uważał, iż wprowadzenie jej może osłabić jedność państwa. W czasie debaty w SU nad wnioskiem Związku Posłów Narodowości Żydowskiej postulującym ten rodzaj autonomii mówił między innymi: „jesteśmy gotowi przyznać wszelkie prawa dla rozwoju kulturalnego i politycznego poszczególnych odłamów mniejszości narodowych, rozsianych po całym państwie, ale zachować musimy koniecznie zasadę ogólną, podstawową, iż państwo polskie jest jednak tylko polskim”³⁴. Po uchwaleniu Konstytucji Marcowej głosił pogląd, że „rozstrzygnięcie zagadnienia narodowości niemieckiej i żydowskiej leży we wprowadzeniu w życie w całej rozciągłości i w całej pełni Konstytucji Rzeczypospolitej [...]. Gdyby została ona w peł-

władzom sprawy o mniejszym znaczeniu”, T. Hołowko, *Kwestia narodowościowa w Polsce*, Warszawa 1922, s. 32.

³¹ Zob. „Dziennik Ludowy”, nr 218, dn. 28 IX 1922, s. 3; por. J. Nowak, *Wspomnienia z ławy rządowej*, Kraków 1938, s. 47 i n.

³² Projekty autonomii dla Galicji Wschodniej autorstwa Niedziałkowskiego zgłaszał Klub ZPPS w sejmie: I Kadencji z dn. 20 I 1925 r. Zob. Sejm RP Okres I. Druk nr 1655, oraz III Kadencji w dn. 6 X 1931 r.; Sejm RP Okres III. Druk nr 365.

³³ Zob. Referat Niedziałkowskiego o polityce narodowościowej PPS, wygłoszony na XIX Kongresie PPS, o.c.; por. też, tenże, *Demokracja parlamentarna w Polsce*, Warszawa 1930, s. 104.

³⁴ SSSU, pos. 185 o.c., t. 35.

ni w życie wprowadzona, dałaby ludności niemieckiej i żydowskiej niewątpliwie prawo swobodnego rozwoju”³⁵.

Pod wpływem doświadczeń walki z rządami autorytarnymi w Polsce i zarysowującej się możliwości szerszej współpracy PPS z mniejszościami narodowymi dostrzegał konieczność poddania rewizji stanowiska partii w kwestii białoruskiej i tak zwanych mniejszości rozproszonych³⁶. W połowie lat trzydziestych postulował przyznanie terenom zamieszkiwanym w większości przez Białorusinów statusu prowincji autonomicznej, a ludności żydowskiej i niemieckiej autonomii kulturalnej, więc eksterytorialnej. W projekcie programu PPS, zgłoszonego pod obrady XXIV Kongresu (II, 1937 r.) wykazywał, że rozwiązanie sprawy narodowościowej w ramach jednego państwa jest wykonalne przez wprowadzenie w życie „autonomii terytorialnej dla obszarów o zwartej większości tych narodów, które stanowią w całym państwie mniejszość oraz dla obszarów mieszanym narodowościowo” i „autonomii narodowo-kulturalnej dla mniejszości rozsianych po całym państwie”. Ostateczne zaś rozwiązanie tej kwestii wiązał ze zwycięstwem socjalizmu w skali międzynarodowej, bowiem wówczas „wszelkie spory graniczne między Republikanami Socjalistycznymi będą rozstrzygane w drodze samookreślenia ludności bezpośrednio zainteresowanej”³⁷. Warto nadmienić, iż wypowiadał się również w sprawie organizacji i funkcjonowania ustroju socjalistycznego w świecie. W formułowanej wizji społeczeństwa i państwa socjalistycznego przewidywał, że w wyniku ostatecznego zwycięstwa socjalizmu w skali ogólnoswiatowej ukształtują się „stany zjednoczone kuli ziemskiej, będące związkiem socjalistycznych państwa narodowych, osłaniających rozwój swoich, odrębnych wartości kulturalnych”³⁸.

Powyższe koncepcje autora w kwestii mniejszości narodowych zostały uznane i przyjęte jako program partii na jej XIX Kongresie w styczniu 1924 r. Program ten obowiązywał w PPS w zasadzie do Kongresu Radomskiego. W referacie wygłoszonym na XIX Kongresie M. Niedziałkowski uzasadniał, iż podstawą przedstawionego programu w sprawach narodowościowych jest uznanie prawa każdego narodu do decydowania o swoim losie. Wątpił, aby możliwe było całkowite rozwiązanie tych problemów w ramach ustroju kapitalistycznego. Polityka partii musi być w tym względzie zróżnicowana. Inaczej należałoby rozpatrywać sprawę mniejszości zamieszkującej zwarte tereny kraju, a inaczej tak zwanych mniej-

³⁵ SSS, Okres I. pos. 9, dn. 16 VII 1924, t. 24.

³⁶ M. Niedziałkowski, *Potrzeba programu*, „Robotnik”, nr 15, dn. 16 I 1927, s. 1; ibidem, *PPS i tzw. mniejszości narodowe*, nr 300, dn. 22 X 1929, s. 1.

³⁷ Projekt programu PPS zgłoszony przez CKW PPS na XXIV Kongres do Radomia na 31 I — 2 II 1937, Warszawa 1937, s. 11.

³⁸ M. Niedziałkowski, *Na pograniczu*, „Przedświt”, XII 1918, s. 6; por. też tenże, *Teoria i praktyka socjalizmu wobec nowych zagadnień*, Warszawa 1926, s. 47.

szości rozproszonych. W Polsce problemy te można rozwiązać, ale tylko na drodze „porozumienia demokracji polskiej z demokracją mniejszości narodowych”, bez ingerencji czynników z zewnątrz. Gwarancją istnienia państwa polskiego, jak twierdził, jest aktywne włączenie mniejszości narodowych do pracy na rzecz państwa. Wzywał uczestników Kongresu do przyjęcia programu narodowościowego partii opartego na zasadach autonomii terytorialnej dla terenów o przewadze ludności ukraińskiej, samorządu terytorialnego dla społeczności białoruskiej i pełni praw dla mniejszości rozproszonych. W dyskusji mówcy wyrażali na ogół poparcie dla programu narodowościowego i rezolucji zgłoszonej przez M. Niedziałkowskiego. Na przykład T. Hołówko dowodził, że PPS nie doceniała znaczenia kwestii narodowościowej w Polsce. Nie zawsze widziano w PPS, że „Ukraińcy, Białorusi i robotnicy niemieccy są naszymi naturalnymi sojusznikami w demokratyzacji państwa polskiego”. B. Skalak, Z. Piotrowski, W. Uziembło postulowali, aby socjaliści w praktycznej działalności przeciwstawiali się wszelkim przejawom nacjonalizmu i szowinizmu, zarówno polskiego, jak i mniejszości narodowych oraz zwalczali prześladowanie mniejszości narodowych przez administrację państwową. Natomiast J. Moraczewski i A. Hausner polemizowali z zarzutem, jakoby w okresie rządów ludowych w Polsce organizowano pogromy Żydów. Jedynie J. Libkind wzywał, aby w programie narodowościowym partii „wyraźnie powiedzieć, że przyznajemy Ukraińcom i Białorusinom pełne prawo do niepodległości”³⁹. W przyjętej rezolucji w sprawie polityki narodowościowej stwierdzono między innymi: „walka o pokojowe i braterskie współżycie ich z narodem polskim jest obowiązkiem socjalizmu polskiego, leży w interesie demokracji i przyszłości dziejowej państwa”⁴⁰. Zobowiązywano władze PPS do podjęcia walki o urzeczywistnienie programu narodowościowego partii. Upoważniono również CKW do nawiązania stałego kontaktu z socjalistami mniejszości narodowych.

Problemem mniejszości narodowych zajmowała się Socjalistyczna Międzynarodówka Robotnicza na II Kongresie, obradującym w sierpniu 1925 r. w Marsylii. M. Niedziałkowski jako delegat PPS brał udział w pracach Politycznej Komisji Wschodniej, której przewodniczył O. Bauer. Autor programu narodowościowego PPS w swoim wystąpieniu proponował przyjęcie przez Kongres, jako wytycznych obowiązujących wszystkie partie socjalistyczne w kwestii polityki narodowościowej, dwóch zasad: a) autonomii terytorialnej dla mniejszości zamieszkującej zwarte terytoria; b) całkowitej swobody rozwoju kulturalnego i równych praw dla mniejszości rozproszonych. Powyższe propozycje przychylnie przyjęli uczestnicy Kongresu i włączono je do uchwał kongresowych. Zaś O. Bauer w podsumowaniu prac Kongresu podkreślił zasługi PPS w wypracowaniu programu

³⁹ „Robotnik”, nr 4, dn. 4 I 1924, s. 1 - 2.

⁴⁰ Ibidem, nr 3, dn. 3 I 1924, s. 2.

narodowościowego Międzynarodówki i pozytywnie wyrażał się o polityce narodowościowej socjalistów polskich⁴¹. PPS jako pierwsza wysunęła w SMR sprawę rozwiązywania problemów mniejszości narodowych w drodze przyznania im autonomii terytorialnych.

Postulaty polityczne PPS w sprawie polityki narodowościowej rozwinął Niedziałkowski w postaci konkretnych projektów ustaw. Szczegółowo określał w nich formę autonomii, organizację i kompetencję władz prowincji autonomicznej. W sformułowanych projektach w różnych okresach czasu⁴² wychodził z założenia, że tereny objęte autonomią tworzą z Rzeczypospolitą nierozdzielalną całość. Wszyscy mieszkańcy prowincji autonomicznej posiadający obywatelstwo polskie mają równe prawa. Językiem urzędowym w administracji, sądownictwie i w ogóle w życiu publicznym jest język polski i język mniejszości narodowej. Prowincja autonomiczna posiada własny skarb i budżet, zatwierdzany corocznie przez sejm krajowy. Organami władzy w prowincji są: autonomiczną władzą ustawodawczą — sejm krajowy; autonomiczną władzą wykonawczą — minister krajowy, rząd krajowy i podlegli mu urzędnicy; autonomiczną władzą sądowną — sądy krajowe.

Sejm krajowy miał stosunkowo szerokie kompetencje. Uchwalałby ustawy dotyczące spraw: językowych, szkolnych, kulturalnych, wyznaniowych (z wyjątkiem spraw wchodzących w zakres polityki zagranicznej państwa), organizacji administracji i sądownictwa, bezpieczeństwa wewnętrznego i policji, sprawy przemysłu, rolnictwa, ochrony pracy, robót publicznych, komunikacji terenowej. Żadna jednak ustawa sejmu prowincjonalnego nie mogła być sprzeczna z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, z ustawą o autonomii oraz z żadną ustawą Rzeczypospolitej, która obejmowała swoją mocą całe państwo. Działalność prawodawcza prowincji nie mogła też zagrażać bezpieczeństwu państwa. W przeciwnym razie prezydent Rzeczypospolitej Polskiej mógł jej nie zatwierdzić, ponieważ jak stanowiły projekty autonomii, każda „ustawa uchwalona przez Sejm Krajowy [...] nabiera mocy prawa po uzyskaniu podpisu Prezydenta RP za kontrasygnatą Prezesa Rady Ministrów RP oraz Ministra Krajowego”⁴³. Powyższe uprawnienie prezydenta wobec sejmu krajowego miało gwa-

⁴¹ Zweiter Kongres Sozialistischen Arbeiter Internationale in Marsille, 22 bis August 27, 1925, Berlin brw. s. 364. Uchwała Kongresu Socjalistycznego w sprawach wschodnich, „Robotnik”, nr 329, dn. 1 IX 1925, s. 2-3; tamże, J. Szapiro, *Sprawy wschodnie na Kongresie w Marsylii*, nr 241, dn. 3 IX 1925.

⁴² Zob. przyp. 32. Należy nadmienić, iż występowały pewne różnice w projektach autonomii z okresu przed 1921 r. i po ostatecznym ustaleniu granic państwa polskiego; dotyczyły one wielkości i kształtu terytorialnego postulowanych prowincji autonomicznych. Nie było natomiast różnic co do rozwiązań prawno-ustrojowych. Inna rzecz, iż przed 1921 r. projekty autonomii stanowiły dla PPS ogólne postulaty polityczne, dopiero w 1922 r. otrzymały formę konkretnych projektów ustaw.

⁴³ Sejm RP Okres III, Druk nr 365; por. też: M. Niedziałkowski, *Małopolska Wschodnia*, „Robotnik”, nr 21, dn. 14 I 1933, s. 1.

rantować władzom centralnym państwa decydujący wpływ na działalność ustawodawczą prowincji ograniczając zakres władz autonomicznych. Ponadto prezydent miał posiadać prawo zwoływania, odraczania i zamykania sesji sejmiku krajowego oraz jego rozwiązywania i ogłaszania nowych wyborów. Uprawnienia posłów sejmiku krajowego, ordynacja wyborcza nie odbiegałyby od ustawodawstwa ogólnopolskiego.

Administracją prowincji miał kierować minister krajowy, mianowany przez prezydenta na wniosek premiera. Byłby on niezależny od sejmiku krajowego i wchodzić miał w skład rady ministrów z głosem doradczym w sprawach dotyczących prowincji autonomicznej (art. 70 „Tymczasowej Ustawy Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej”). Natomiast rząd krajowy w liczbie 7 osób byłby wybierany i odpowiedzialny przed sejmikiem krajowym. Sądy krajowe miały orzekać w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. Najwyższą instancją sądową pozostałby Sąd Najwyższy RP. W projektach autonomii przewidywał M. Niedziałkowski funkcjonowanie samorządu społecznego, uregulowanie jednak tej sprawy odsyłał do ustawodawstwa ogólnopolskiego.

W tak sformułowanym zarysie ustroju autonomicznego uwidaczniają się dwie tendencje. Z jednej strony dążenie do zapewnienia mniejszościom szerokiego zakresu praw społeczno-ekonomicznych i politycznych oraz uczynienia z nich współgospodarza terenu autonomicznego, a z drugiej dążenie do zachowania jedności państwa w sensie jego struktury prawno-politycznej. Ustrój autonomii nie miał osłabiać w zasadzie unitarnego charakteru państwa.

Program autonomii terytorialnej nie spotkał się z przychylnym przyjęciem ze strony zwłaszcza Ukraińców, dążących do samodzielnego bytu państwowego. Odrzucony też został przez stronnictwa prawicy społecznej i centrum. Przeciwna mu była również prawica ruchu ludowego⁴⁴. W samej PPS spotkał się ze sprzeciwem socjalistów z Galicji Wschodniej. Z drugiej strony program narodowościowy socjalistów krytykowali komuniści, oskarżając ich o nacjonalizm i przeciwstawiając mu rewolucyjne metody rozwiązania tej kwestii⁴⁵.

W warunkach II Rzeczypospolitej nie było sprzyjającej atmosfery politycznej dla realizacji tego programu. Prezentowana przez PPS koncepcja rozwiązania problemów narodowościowych była koncepcją postępową, demokratyczną, ale zbyt radykalną, aby mogła być zrealizowana przy ówczesnym układzie sił politycznych w II Rzeczypospolitej. PPS była w okresie międzywojennym jedyną siłą polityczną posiadającą wyraźnie sprecyzowa-

⁴⁴ Por. *Koncepcje ustrojowe w programach głównych obozów politycznych*. „Dziennik Najnowszy”, nr 2, 1969, s. 117-170; J. Lewandowski, *Imperializm słabości. Kształtowanie się koncepcji polityki wschodniej pilsudczyków 1921-1926*, Warszawa 1967, s. 148 i n.

⁴⁵ J. Brun, *Pisma wybrane. W kwestii narodowej*, Warszawa 1956, cz. 1, t. II, s. 116-137; H. Walecki, *Wybór pism*, Warszawa 1967, t. II, s. 271 i n.

ny pogląd na funkcjonowanie wielonarodowościowego państwa polskiego. Program autorstwa Niedziałkowskiego był jedynym projektem konkretnej reformy polityki narodowościowej polskiego państwa burżuazyjnego. Redaktor „Robotnika” wniósł więc poważny wkład w rozwój myśli politycznej PPS w okresie międzywojennym, dostosowując jej program narodowy sformułowany w końcu XIX w. do realiów i warunków społeczno-narodowościowych odrodzonej Rzeczypospolitej.

Michał Śliwa (Kraków)

LE FÉDÉRALISME ET L'AUTONOMIE DE LA NATIONALITÉ DANS LA PENSÉE DE MIECZYSLAW NIEDZIAŁKOWSKI

Résumé

Mieczysław Niedziałkowski (1893 - 1940), le fameux militant et théoricien du mouvement socialiste polonais sous la II République, fut un des fondateurs du programme de la nationalité du Parti Socialiste Polonais (PPS — Polska Partia Socjalistyczna). Pendant la Ière guerre mondiale et les premières années de l'indépendance, conformément au programme actuel du PPS, il propageait, en question nationale, la conception de la renaissance et de l'essor de l'état polonais qui se serait appuyé sur tous les territoires polonais du point de vue ethnique. En ce qui concerne ses frontières à l'est et le territoire de l'ancien Grand Duché Lituanien, il postulait la création — dans l'esprit du principe de l'autodétermination des nations — des états autonomes: lituanien, biélorusse et ukrainien, conjoints à la Pologne dans une union démocratique fédérale.

L'idée polonaise de la fédération tombée et l'état polonais gouvernant plusieurs nations établi (1921), M. Niedziałkowski cessa de propager ses idées. Il proposa en revanche de s'attaquer au problème des minorités nationales en Pologne conformément au principe de l'autonomie territoriale visée en faveur des minorités dont la densité de population dans ces régions du pays fut condensée. Il se déclara aussi pour la pleine attribution des libertés culturelles et des droits civiques aux minorités dites dispersées. Il milita pour assigner une autonomie territoriale aux régions habitées en majorité par les Lituanien et les Ukrainien aussi bien que pour attribuer une autogestion à la nation biélorusse (à partir de 1935 aussi une autonomie territoriale). Quant aux nations: juive et germanique, il demanda de leur garantir les droits culturels et politiques (depuis 1935, il se prononça pour leur assigner une autonomie nationale et culturelle).

Les conceptions de la politique de la nationalité mentionnées plus haut, furent acceptées comme le programme du PPS pendant son XIXe Congrès (1924) et développées au XXIVe Congrès du PPS (1937). Elles furent également reprises dans l'arrêté du Congrès Marseillais de l'Internationale Socialiste Ouvrière (1925). M. Niedziałkowski eut développé le programme de la nationalité du PPS en forme de projets concrets des lois qu'il déposa ensuite aux débats des diètes dans la IIe République. Ces projets ne furent cependant pas acceptés en tant que principes de la politique de la nationalité par l'état polonais; ils furent considérés comme trop radicaux et progressifs. M. Niedziałkowski traita le programme de l'autonomie des nations de programme minimal du PPS en ce qui concerne la question de la nationalité. Il vit la résolution finale de ce problème en Pologne dans la victoire du socialisme dans l'Europe Centrale et de l'Est.

